

נתנאל לדרברג

סיפורי סוסים ומשמעותם

סיפור התקרבות רבי דוב בער לבעש"ט והשפעתו על דרכו בחינת תלמידיו*

סיפור הפגישה הראשונית בין המגיד ממזריץ', רבי דוב בער, לרבו הבעש"ט, מהווה פתיח המבהיר היטב את נקודת המוצא של רבי דוב בער, הזיקה בינו לבין רבו הבעש"ט והתמורה אותה הוא עובר בעקבות מפגשם. אירוע זה מתואר בכמה מסורות, שמשותף להן תיאור הגעתו של רבי דוב בער אל הבעש"ט, בכדי לתהות על קנקנו או כדי להיעזר ביכולותיו הרפואיות. בראשית הפגישה ביניהם מתאכזב רבי דוב בער מהתנהגותו של הבעש"ט ומצטער על הטרחה הרבה שטרח על מנת להגיע אליו. לבסוף, לאחר שהבעש"ט מגלה לו את צדו הפנימי ואת דרגתו הרוחנית, מתוארת הפתעתו והתרשמותו העמוקה של רבי דוב בער והחלטתו, בגיל מבוגר, לקבל עליו את הבעש"ט כרבו.¹

ביטוי לחשיבות מפגשם הראשוני אנו מוצאים בדברי רבי דוב בער לתלמידו רבי שלמה מלויצק, השואל אותו מדוע הוא איננו מגלה את דרגתו הרוחנית הגבוהה כדוגמת רבו. תשובתו של רבי דוב בער היא שגם רבו הבעש"ט היה נסתר יחסית למעלתו, מעלה שהוא זיהה מיד בבואו אליו: ושאלתי אותו למה אדמו"ו אינו רוצה לגלות מדריגתו והלא הבעש"ט זללה"ה גילה מדריגתו. והשיב שהוא גם כן לא גילה רק אפס קצהו ומגילוי אליהו לא

* מאמר זה הוא חלק מספר על דיוקנו של רבי דוב בער: השער לאין, דמותו ותורתו של רבי דוב בער המגיד ממזריץ', שעתיד בע"ה לצאת לאור. בנוסף ראה: **סוד הדעת**, דמותו הרוחנית והנהגתו החברתית של הבעש"ט, ראובן מס תשס"ז, עמ' 42-47.

¹ תיאור נוסף של המפגש הראשוני בין המגיד לבעש"ט, הבנוי ספרותית במתכונת דומה למסורת המובאת ב**כתר שם טוב**, ראה **שבחי הבעש"ט**, רובינשטיין, עמ' 126-129, נספח מס' 12, עמ' 339-344.

גילה, רק אפשר קודם מותו. רק אני השגתי זה ב"ה בבואי אליו ועוד כמה מעשיות.²

רבי דוב בער מתאר שכבר בבואו אל הבעש"ט, במפגשם, הוא השיג את דרגתו הגבוהה של רבו, ואת העובדה שרבו זכה לגילוי אליהו, דרגה שנודעה לרבים רק מעט לפני פטירתו.³ עדות זו מלמדת על חשיבותו של אירוע המפגש ביניהם כאירוע מכונן, בו למד רבי דוב בער על מעלתו הגבוהה של הבעש"ט וקיבל עליו אותו כמורה.⁴

סיפור ההתקרבות לבעש"ט: בין 'מעשה עגלה' ל'מעשה מרכבה'

אצטט את הנוסח הראשוני של סיפור המפגש, שדומני והוא המדויק מבין הגרסאות בתיאור פרטי ההתרחשות. בפתחה נכתב: 'שמעתי מחסיד אחד', ובסיומו מעיד המספר: 'כל זה שמע מפה קדוש מ' דוב בער זלה"ה', היגדים אלה מחזקים את אמינות מסורת זו, כמו גם העובדה, שלסיפור זה ישנם מקבילות נוספות כפי שנצטט בהמשך. סיפור המפגש ביניהם מובנה משתי התרחשויות בין הבעש"ט לרבי דוב בער, אחת ביום ואחת בלילה, וקריאה ספרותית של ההקבלה ביניהן יכולה לסייע לנו להבין את שתיהן:

² מגיד דבריו ליעקב, (קארעץ תק"ם), הקדמה, מהדורת רבקה ש"ץ, תש"ן.

³ סיפור נוסף על כך שגדולתו נודעה לרבים לפני פטירתו ראה בתיאור הבא: "שמעתי מהרב דקהלתנו בהיות הבעש"ט חולה קודם פטירתו לא שכב במשכב רק שנעשה כחוש וקולו נלקה [...] פעם אחת נכנס אליו רבי דוד פורקעס ז"ל מגיד מישרים דק"ק מעזיבוז ושאל אותו איזה דבר ומאיש אחד מקהילת קודש באר שמעתי, שהשאלה היה היאך להתפלל בעד החולה עם סיפורי מעשיות. והתחיל לומר לו ובאמרו נתלהב מאוד ופניו היו בוערות כלפידים ונפל פחד על ר' דוד הנ"ל ורצה לברוח, רק מחמת שהבעש"ט דיבר עמו פנים אל פנים לא יכול לצאת. ובתוך כך באה בתו מ' אדיל תחי' ואמרה אל אביה עת לאכול כי פנה היום, ומיד אזל סומקא ואתא חיוורא ושכב על מיטתו לנוח ואמר לה: בתי בתי מה עשית לי. ואמר ר' דוד הדין עמה כי עת הוא לאכול. אמר הבעש"ט לא ידעת מי היה כאן! בצד אחד עמד אליהו ז"ל ומצד שני עמד רבי והם אמרו לי ואני אמרתי לך וכשבאה ובילבלה אותי הלכר' (שבחי הבעש"ט, רובינשטיין, עמ' 183).

⁴ יתכן והזיקה לדמותו של אליהו הנביא ולסיפור מפגשם הראשוני, מקבלת את מובנותה על פי סיפורו של ר' ברוקא ואליהו הנביא המובא כמה פעמים בדבריו של הבעש"ט, וראה על כך סוד הדעת, עמ' 192-194.

כששמע הרב מ' דב בער זלה"ה מהשם הגדול של הרב הקדוש הבעש"ט וכל העם נוסעים אליו ופועל בתפילתו גדולות ונוראות. והנה הרב מ' דוב בער היה חריף גדול ובקי בכל הש"ס ובכל הפוסקים והיה לו עשר ידות בחכמת הקבלה והיה מתמיה על דבר השמועה מגודל מעלת הבעש"ט ופעם אחת נתיישב בדעתו לנסוע אל הבעש"ט כדי לנסותו וכול' ומחמת שהרב מ' דוב בער היה מתמיד גדול בלימוד, תיכף כשהיה בדרך יום ושתיים לא היה אפשר לו להתמיד בלימודו כמו בביתו, התחיל להתחרט על שנסע.

והנה אחר כך כשבא אל הבעש"ט וסבר שישמע ממנו תורה, והבעש"ט סיפר לו מעשה אחד איך שנסע דרך כמה ימים ולא היה לו עוד לחם ליתן לערל שלו בעל העגלה, ונזדמן גוי עני אחד עם שק לחם וקנה ממנו הלחם כדי לפרנס בעל העגלה שלו ועוד ממעשיות כאלו. ואחר כך ביום השני בא עוד אצל הבעש"ט וסיפר לו איך שבדרך לא היה לו עוד שחת לתת לסוסים ונזדמן לו וכול' והנה כל המעשיות שסיפר הבעש"ט היה בהם חכמה נפלאה למבין.

והנה הרב מ' דוב שלא הבין זה על כן בא לבית אכסניא ואמר למשרת שלו אני הייתי חפץ לנסוע היום תיכף למקומנו אך מפני שהיה חשוך מאוד על כן נלין פה עד שתזרח ותעלה מאור הלבנה אזי ניסע לדרכנו.⁵

רבי דוב בער הוא תלמיד חכם העוסק בלימודו, נמצא במרבית ימיו בביתו ואינו מרבה בנסיעות ממקום למקום, כנראה מכיוון שכל עזיבה של ביתו ובית המדרש בו הוא לומד כרוכה בפרידה מלימודו העולה לו בקושי רב בשל נכותו החלקית, כאבי רגליו וקשייו בהליכה. אך הוא שומע על 'בעל שם', שהשמועה מספרת שתפילותיו מתקבלות. ידיעה זו מסקרנת אותו והוא רוצה לבדוק מה מביא לכך שתפילותו מתקבלת, בעוד זו שלו כנראה איננה מתקבלת באותה מידה, למרות לימודו האישי, דרגתו הרוחנית והתמדתו.

בבואו אל הבעש"ט הוא מצפה לשמוע דברי תורה, שיצדיקו את טרחתו הרבה והוא מתאכזב לשמוע סיפורים, חסרי משמעות בעיניו, על האכלת העגלון והסוסים. באופן טבעי רבי דוב בער בודק את גדולתו של הבעש"ט דרך המשקפים המתארות עניינים שברומו של עולם, דרכם הוא יכול להתפעל ממנו, ולהסביר לעצמו מדוע תפילותיו מתקבלות ומדוע טרחתו

⁵ **כתר שם טוב**, ב תכד, (זלקווא תקנ"ה) קה"ת, ניו יורק תשמ"ז, עמ' סב-סג.

הייתה כדאית. בעקבות הסיפורים העוסקים בעניינים ארציים, התפלים בעיניו, הוא מתאכזב ומבקש לצאת משם בהקדם האפשרי בכדי לחזור ללימוד בביתו, לעולם המוכר לו.⁶ הוא אינו חס על שנת העגלון ומבקש לצאת בלילה עם זריחת הירח, ביטוי מפתיע, אלא שהלילה מזמן לו התרחשות אחרת:

והנה בחצות הלילה אז שלח הבעש"ט את משרת שלו לקרוא אותו והלך אצל הבעש"ט ושאל אותו הבעש"ט יכול אתה ללמוד והשיב כן. ואמר לו הבעש"ט וכן שמעתי שאתה יכול ללמוד ושאל אותו הבעש"ט יש לך ידיעה בחכמת הקבלה אמר לו כן ואמר הבעש"ט למשרת שלו קח לי ספר 'עץ החיים' והראה הבעש"ט להרב מ' דוב מאמר אחד אמר לו הרב דוב הנה אקח לעיין ולהתיישב ואחר כך אמר את הפשט במאמר הזה. ואמר לו הבעש"ט אינך יודע כלום וחזר ועיין בו ואמר לו הפשט הנכון כמו שאמרתי ואם יודע מעלתו פשט אחר יאמר לי ואשמע האמת עם מי. ואמר לו הבעש"ט: עמוד על רגליך! ועמד. והנה במאמר הזה היה כמה שמות של מלאכים ומיד שאמר הבעש"ט זה המאמר נתמלא כל הבית כולו אורה ואש והיה מלהטת סביבותיו וראו בחוש את המלאכים הנזכרים.

ואמר לו הבעש"ט להרב מ' דוב בער אמת שהפשט כמו שאמרת, אבל הלימוד שלך היה בלי נשמה ותיכף ומיד ציווה הרב מ' דוב את המשרת שלו לנסוע הביתה והוא נשאר שם אצל הבעש"ט.

בחצות הלילה לאחר שרבי דוב בער כבר יושב בעגלה ומתכוון לצאת לדרכו, קורא לו הבעש"ט להיכנס אל חדרו. רבי דוב בער נענה לבקשה, יורד מעגלתו ומעכב את יציאתו. בבואו פנימה לחדרו של הבעש"ט מתחלפים התפקידים ביניהם, להפתעת הקורא. הבעש"ט הוא זה שמזמין את אורחו להיכנס לביתו

⁶ במסורת נוספת על מפגשם הראשוני, מוזכר דימוי הסוסים במתכונת שונה, במשפט מפתיע של הבעש"ט לרבי דוב בער: 'המגיד צם ז' או ח' פעמים משבת לשבת רצופים וחלה מאוד... ויש כמה נוסחאות איך שבא המגיד להבעש"ט אך שמעתי שקרוביו לחצוהו שייסע להבעש"ט וכשבא להבעש"ט מצא אותו יושב על מיטתו ומעיין [בכתב יד: בגמרא], ונתן לו שלום. וביקש המגיד הנ' שירפא אותו. וגער בו הבעש"ט ואמר אין סוסים שלי אוכלים מצות. ונפל עליו זיעה מחמת חולשה ויצא לחוץ וישב על האצטבא שלפני הבית לנוח... (שבחי הבעש"ט רובינשטיין, עמ' 126-127). בהבהרת הסיפור ארחיב בספר 'השער לאין הנ'ל.

ובוחן אותו, ולא רבי דוב בער הוא הטורח לבוא להכירו בכדי להבין מהם יכולותיו הייחודיות. זאת ועוד, הבעש"ט בודק את רבי דוב בער על למדנותו במקום שרבי דוב בער יבחן אותו על מעלתו הרוחנית הגבוהה, בהתאם למטרת נסיעתו הראשונית. בתחילה שואל הבעש"ט את רבי דוב בער האם הוא יודע ללמוד (!), ולאחר מכן, אולי בנימה של זלזול מכוון, הוא אומר: 'אכן שמעתי שאתה יודע ללמוד'. הבעש"ט אינו מהסס והוא בוחן את הבנתו של רבי דוב בער בקטע מתוך הספר 'עץ חיים', ספר הקבלה הבסיסי של תורת האר"י, ודוחה את הסברו, ושוב נגלית התחלפות התפקידים. חלקו הראשון, היומי, של הסיפור הסתיים באכזבתו של רבי דוב בער מסיפוריו חסרי המשמעות של הבעש"ט, ובסיפור הלילי מגיע תורו של הבעש"ט להתאכזב מהסברו של רבי דוב בער לקטע הנידון בספר 'עץ חיים'.

מבט על מידותיו של רבי דוב בער במפגשו עם הבעש"ט

אם נתבונן בחלקו השני של הסיפור, נמצא שהדרך בה נוהג רבי דוב בער בבעש"ט במפגשם הלילי, הלימודי, מפתיעה ומעוררת הערכה רבה לאישיותו המוסרית והתנהלותו המופתית. רבי דוב בער היה אמור לאחר אכזבתו מפגישתם ביום, במהלכה הוא שמע סיפורים סתמיים על סוסים ועגלונים, לאבד את סבלנותו, להעמיד את הבעש"ט במקומו ולצאת לדרכו לביתו. במקום זאת, הוא מתנהג כלפיו ביראת כבוד וזהירות רבה וממשיך לנסות ללמוד מפיו ולהבין מהו ייחודו. בתחילה הוא מוכן לחזור ולהיכנס לביתו של הבעש"ט לאחר ששמשו הזמינו להגיע בשנית לחדרו, לאחר מכן הוא מוכן לעמוד בבחינה בפני הבעש"ט, הבודק את ידיעותיו ואף דוחה את הסברו, אף שקודם לכן במפגשם הקודם, לא הרשים הבעש"ט את רבי דוב בער בעולמו הרוחני וידיעותיו. גם לאחר דחיית הסברו, מתנסח רבי דוב בער בלשון מכבדת ואומר 'ואם יודע מעלתו פשוט אחר יאמר לי ואשמע האמת'. הוא אינו מוותר על פירושו, אבל מציע לבעש"ט להסביר ולאחר מכן לדון על טיב הפירושים. יכולתו של רבי דוב בער להתנהל בצורה כה מופתית בשעת לימוד תורה, מדגישה את הפער בין רגישותו וסבלנותו בשעת הלימוד, לחוסר יכולתו לשים לב למצוקת העגלון ורעב הסוסים, עניינים ארציים הנתפסים

בעינינו כשוליים וחסרי חשיבות. ההבדל בין רגישותו של רבי דוב בער בשעת הלימוד, להתייחסותו לסביבתו הארצית, מבטא היטב את עומק המתח סביבו חל סיפור מפגשם. יכולתו של רבי דוב בער להתנהל בענווה בבית המדרש, משמעותה היא שבמידה והוא יהיה מסוגל לזהות ערך, במגעו עם הזולת והארציות בכללותה, הוא ידע להעתיק את רגישותו מבית המדרש גם לכל הסובב אותו. הרחבה זו קשורה ליכולות המצויות אצל רבי דוב בער בשעת לימודו, אבל היא מותנית ביכולתו ליישם ב'מעשה עגלה', ביחסו לעגלון, מוכר הלחם, ואפילו הסוסים.

המפנה בתפיסתו של רבי דוב בער מתרחש לאחר מפגשם השני הלימודי, במהלכו הוא נוכח לראות את לימודו הייחודי של הבעש"ט. עם זאת התמורה העמוקה בעולמו הרוחני היא הבנתו לאחר מעשה, מה התרחש קודם לכן בפגישתם הראשונית בה הוא בתחילה התאכזב. בעצם לולא האכזבה הראשונית של רבי דוב בער, הוא לא היה מסוגל להבין שיש כאן דרך אחרת מזו המוכרת לו. חוסר הבנתו מהם תוכן סיפורי הבעש"ט השוליים, הביאה לכך שלאחר הכרתו בגדלותו בפגישה השנייה, הוא מבין שיש משהו משמעותי גם בראשונה. יתכן והמסר שבסיפורי הבעש"ט במפגשם הראשוני על האכלת העגלון ועל רעבונם של הסוסים המתואר כ'חכמה נפלאה למבין'. הוא בעצם מעין ביקורת של הבעש"ט על צורת חייו של רבי דוב בער, כ-'חסיד ישן' העסוק כולו בעולם הלימוד, בו הלומד מרוכז בעצמו ואיננו רואה את ענייני החומריות וחיי היומיום המתרחשים סביבו, הנתפסים בעיניו כהטרדה והפרעה לשאיפתו הבסיסית להיות שרוי בחוויית עולם הבא. הבעש"ט מזהה את הפער העמוק בין רגישותו בלימוד תורה, לבין יכולתו להיות ער למצוקת העגלון הרעב או חסרונו של הסוס הנמצא לידו. הוא משקף לרבי דוב בער את הזיקה בין היכולת ללמוד את תורת הקבלה - 'מעשה מרכבה' - בצורה הנותנת לטקסט חיים וממשות, לבין היכולת לחוש את חסרון הזולת - 'מעשה עגלה' - ולהיות ער לרעבון העגלון או הסוסים. הבעש"ט מסוגל להימצא בעולם התחתון, אבל גם במקבילו העליון, מתוך הבנת הזהות ביניהם. בניגוד לבעש"ט, רבי דוב בער חותר להיות בן בית

בעולם העליון אבל הוא אינו מוכן לתת ערך ומשמעות לנעשה סביבו, אלא לעולמו הרוחני הדורש דיוק וספציפיות רבה. תהליך התיקון שהבעש"ט מרמז עליו, איננו עזיבת העולם הארצי לטובת היכולת לשהות באופן תמידי במקבילו העליון. אדרבא - מבהיר הבעש"ט לרבי דוב בער - יכולתו לראות את המלאכים קשורה לראיית העגלון, מוכר הלחם הנוכרי ואפילו הסוסים. המודעות לחסרון בעולם הממשי מאפשרת לו לראות את המתרחש בעולם העליון וגם להשפיע ולהמתיק גזירות על ידי התפילות.⁷

המפגש בין רבי דוב בער לר' שמואל חסיד

בכדי להשלים את התמונה ולבסס את פרשנותי לסיפור המפגש בין רבי דוב בער לבעש"ט, נשווה את סיפור מפגשם הראשוני, לסיפור המתאר כיצד רבי דוב בער עצמו, שנים לאחר מכן, בהיותו כבר מנהיג חבורת חסידים הסובבת

⁷ התייחסות למסורת זו על מפגשם של הבעש"ט ורבי דוב בער ראה בדרשתו של רבי שלמה מסדיגורה לכבוד יום פטירתו של המגיד ב"ט כסלו, וכך מובא בשמו: 'מסופר כשבא המגיד להבעל שם טוב בפעם הראשונה, סיפר לו הבעש"ט מעשה בסוס שלו שלא היה לו מה לאכול וגם להגוי אפס לחמו, ופגשו בגוי אחר וקנו אצלו תבן ולחם והאכילו את הסוס ואת הגוי. הוא התחיל בפשטות שבפשטות, והראה לו שצריכים לרדת לפעמים לתחתית המדרגות בכדי להרים משם מה שצריך ונחוץ להרים, וגם הם עסקו בפדיון שבויים באלה שצריכים להצילם מסטרא אחרא רח"ל ועשו נפשות' (חיי שלמה, י"ט כסלו, מכון שפתי צדיקים י-ם תשס"ו, עמ' נ"ד). בנוסף לכך, בכתביו של רמ"מ שניאורסון הרבי האחרון של חסידי חב"ד, מובא הסבר למסורת זו ובעיקר ללימוד בסופה: 'אמרתו של הבעש"ט שלמרות שהפשט היה אמיתי מכל מקום היה צורך ביתר חיות והתלהבות- היא בדוגמת עבודת התשובה של הצדיק שאינה על חטא ועוון חס ושלוש אלא עניינה התעלות לדרגה נעלית יותר (שיחות קודש - שנת תשכ"א, הנחה בלתי מוגה עמ' 37). דוגמא למימוש רעיון זה אצל נינו רבי ישראל מרוז"ן, טמון בתיאור הבא בו רבי ישראל מרוז"ן מקשר בין ענייני מרכבתו וסוסיו לבין היכולת לראות בעולמות העליונים: 'שמעתי ממורי זקני זי"ע שסיפר בשם אביו הקדוש ממגלינצא זי"ע שבעת שהיה בפעם הראשונה אצל כ"ק אא"ז מרוזין זי"ע, נסעו שניהם לטייל חוץ לעיר. ובאמצע הדרך נבהלו הסוסים ונתקו המוסרות וברחו מן המרכבה. וכשיצאו מן המרכבה שאל אא"ז מרוזין זי"ע את העגלון, האם חלילה לא נפגמה המרכבה. ואחר כך פנה לאא"ז ממגלינצא זי"ע ואמר לו שמי שמתנהג בעולם הזה לעסוק במרכבות, נותנים לו לעולם הבא שרפים וחיות ואופני הקודש' (רבי ישראל מגרודזיסק, בינת ישראל על התורה, אחרון של פסח, י-ם תשס"ו, עמ' עז).

אותו, הוא חותר להעביר את מחותנו של הבעש"ט, תמורה ביחסו השיפוטי לדרך החסידית. התהליך בו הוא נוקט ודיוקנו של המחותן כחסיד מהדור הישן, מזכירים את הדרך המשמעותית בה רבו הבעש"ט העביר אותו, בהיותו חסיד פרוש המבודד בלימודו, כבר במפגשם הראשוני. השוני המרכזי בין הסיפורים הוא בתוצאה. בעוד הבעש"ט מצליח להעביר את רבי דוב בער תמורה עמוקה ומשאירו אצלו כתלמיד, רבי דוב בער איננו משנה מהותית את דרך עבודתו של ר' שמואל חסיד, מגמתו המוצהרת היא לא להותירו אצלו כתלמיד, אלא אך ורק לשנות את יחסו הביקורתי לתופעת החסידות.

נביא בתחילה את הסיפור, ומפאת אריכותו נוסף הבהרות:

פעם אחת אמר הרב המגיד ממעזריטש לר' מנלי מקארלין: הנה בעירכם נמצא המחותן של הבעש"ט אשר בנו ר' הערשעלי [ר' צבי הירש בנו של הבעש"ט] היה חתן של הרב ר' שמואל חסיד וחפץ אני להכיר את המחותן של הבעש"ט [...] והנה ר' שמואל [המחותן] היה מתנגד וקראו אותו חסיד מחמת כי היה ירא וחרד גדול. כאשר בא ר' מנלי לביתו והתחיל לפתות את ר' שמואל הנ"ל ליסע איתו להרב המגיד. ותיאר לפניו תוקף גדלותו של הרה"ק המגיד ז"ל. ושחק ממנו ר' שמואל ולא שת לבו לדבריו. ויצר לר' מנלי מאוד כי הבטיח למגיד שיביא אתו את ר' שמואל הנ"ל והנה עברו כמה ירחים אחדים ויתאווה ר' מנלי לנסוע להמגיד ויאסור את מרכבתו כי היה איש עשיר והיתה לו מרכבה כבדה עם סוסים טובים. ויסע עם מרכבתו לפני בית ר' שמואל החסיד. ושלח שליח לר' שמואל הנ"ל איך שנחוץ לו לדבר אתו סוד כמוס. ולא יכול לדבר עמו בבית, רק מאחורי העיר בתוך השדה, ולכן מבקש ממנו שישב במרכבתו, ויסע עמו חוץ לעיר וימתיק אתו סוד [...] ויהי כאשר ישב ר' שמואל על המרכבה וצוה ר' מנלי למשרתו לדפוק את הסוסים במהירות [...] וכאשר ראה אחר כך ר' שמואל כי נסע מעיר הרבה פרסאות ואמר לר' מנלי כי צריכים לנסוע חזרה לביתם. ויאמר לו ר' מנלי כי הוא נוסע למעזריטש, והתחיל לבקש ולהפציר כי יסע עמו יחד למעזריטש [...]. והנה ר' שמואל הנ"ל מעולם לא הלך חוץ לעיר כי ישב תמיד בביתו על

התורה והעבודה ולא ידע לשות עצות בנפשו איך יוכל לבוא להעיר [קרלין

חזרה] ועל כרחו הוכרח למלאות רצון ר' מנלי ויסע עמו למעזריטש.⁸

הסיפור מתאר את דמותו של ר' שמואל חסיד, מחותנו של הבעש"ט. ר' שמואל מתואר כדמות של חסיד מדיוקנם של החסידים הישנים, תלמיד חכם העוסק תמיד בלימוד תורה וקבלה, עסוק בעבודת ד', חס על זמנו וממעט בנסיעות ובמפגש עם ענייני העולם הארצי. הוא אמנם מכונה 'חסיד', אבל הוא איננו שייך לחוגי החסידים. הוא אמנם מחותנו של הבעש"ט, אבל הנישואים מתרחשים, כמה שנים לאחר פטירת הבעש"ט כנראה בשנת תקכ"ג [1763] בקירוב.⁹

⁸ אהרון ציילינגוד, מאורות הגדולים בילגוריא (תרע"א), מהדורה מוערת על ידי גדליה נגאל, הוצאת כרמל, י-ם תשנ"ז, עמ' 31.

⁹ מדובר בנישואיו השניים של ר' צבי הירש והחתונה מתרחשת לאחר פטירת אביו הבעש"ט. בנושא זה ישנה מסורת שרבי דוב בער היה השדכן, אם כי הסיפור אותו נביא בגוף דברי, מלמד שרבי דוב בער איננו מכיר את ר' שמואל חסיד, ראה קובץ בית אהרון וישראל (מכון אהר"י דחסידי קארלין סטאלין) גליון מ"ט עמ' קנ"ג-ק"ס. ביחס לרבי צבי הירש וזיקתו לאביו הבעש"ט דומני שחתונתו עם בת של חסיד ישן ומתנגד מאשרת את התחושה שדרכו של אביו הבעש"ט, איננה דרכו שלו. דודו גיס הבעש"ט רבי אברהם גרשון מקיטוב, באגרת משנת תק"ח כותב: 'לפני אהובי וכן אחותי ידידי תלמידי חביבי כ"מ צבי הירש נ"י בקשתי שטוחה שתתמיד בלימוד למען לא יהיה טרחתי שטרחתי עמך בחינם ח"ו ואתה ידעת שטרחתי ויגעתי, לא באתי לק"ק מעזבוז אלא בשבילך וב"ה שהבאתי אותך על דרך התורה. עכשיו בקשתי שטוחה שלא יפנה אל העופות הטמאים שמצפצפין דברים של הבלי עולם ואל תפסיד השנים האלו שיש לך זמן שאין הריחיים בצווארך ותמאס במעשי נערות שהורגלת ואל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ד' כל הימים ותודיעני בפירוש מלימודך הטוב וממעשיך הטובים כדי שיהיה לי לנחת רוח ומשיבת נפש' (איגרות חסידים מארץ ישראל, בעריכת יעקב ברנאי, יד יצחק בן צבי י-ם תש"מ עמ' 41). מאגרת חשובה זו עולה שהדוד דאג לחינוכו הרוחני של רבי צבי הירש בצעירותו ואף טרח והגיע לשם כך למז"בוז' ולא רק אביו, הבעש"ט עצמו. במסורת חב"ד היה רבי צבי הירש יורשו של הבעש"ט בתחילה בהנהגת החסידים והוא העביר את ההנהגה לידי רבי דוב בער, לאחר כשנה. קשריו הענפים של הבעש"ט עם בתו אדל שהייתה גם תלמידה ולא רק בת, ידועים הם, בניגוד למעט ידוע על זיקתו לבנו, שכאמור דודו עמל על חינוכו. היגד בשמו של ר' צבי מביא ר' פנחס מקוריץ המתווכח עמו על כך וכך לשונה: 'אמר לו הרב הגדול מו"ה צבי ז"ל בן הבעש"ט שצריך אדם לעשות הכנות לקבל קדושת שבת... והוא השיב לו כי דבר הניתן מלמעלה ואינו יודע היאך

כבר מתחילת הסיפור ברור למדי שהמפגש ביניהם איננו ביטוי לחיפוש כלשהו של ר' שמואל חסיד התוהה על עולמו הרוחני, אלא ליוזמתו הברורה של רבי דוב בער המעוניין להיפגש עמו, כנראה בשל היותו מחותנו של רבו הבעש"ט. העילה לרצון זה מתבררת בהמשך הסיפור, המתאר את ניסיונו של רבי דוב בער להעביר את ר' שמואל תהליך זהה לזה שרבו הבעש"ט העביר אותו עצמו שנים לפני כן.

רבי דוב בער מורה לתלמידו ר' מנלי, חסיד בעל ממון הקרוב לרבו, להביא יחד איתו את ר' שמואל חסיד. ר' מנלי מנצל את צדיקותו של ר' שמואל, והיותו דמות מופשטת ורוחנית המנותקת מענייני העולם הארצי החומרי, מעלה אותו על העגלה, כביכול על מנת לשוחח עמו באופן פרטי, ודואג שהם יצאו לדרכם למזריץ'. לאחר שהם נוסעים כברת דרך, ר' שמואל חסיד מבין שמטעים אותו אך מכיוון שהוא איננו אדם מעשי ולא מסוגל להסתדר ללא סיוע ועזרה, הוא איננו יודע כיצד לחזור חזרה לביתו, ובלית ברירה הוא ממשיך יחד עם ר' מנלי הנוסע לבקר את רבו, רבי דוב בער:¹⁰

ויהי כבואם אל הקודש פנימה ויתן להם המגיד שלום. וישאל על שמו ויאמר כי שמו שמואל. וישאל לו על שם אמו. והשיב שמה שרה. ויבקש הרב המגיד אותו שישבות אצלו שבת ויהיה מאוכלי שולחנו. והנה בליל שבת קודש

ומה יתנו לו, היאך אפשר לאדם להכין עצמו אליו? רק צריך לשמור עצמו מכל דבר רע...'
(אמרי פנחס סימן ט' עמ' ש"ט).

¹⁰ תיאור זה עולה בקנה אחד עם דברי שלמה מימון בזיכרונותיו, בתארו את ביקורו אצל רבי דוב בער, ואצטט חלק מדבריו: 'גמרתי לבלי ללכת אל העיר מ. [= מזריץ'] מקום משכנו של הרבי ב. [= בער]... מסעי זה ארך שבועות אחדים. לבסוף הגעתי אל עיר מ. ולאחר שנחתי מעמל הדרך, הלכתי אל בית הרבי מתוך תקוה, שיצגוני לפניו לאלתר. אלא שאמרו לי, שאינו יכול עדיין לדבר עמי, אבל אני מוזמן לסעוד על שולחנו ביום השבת יחד עם אורחים אחרים שבאו לכאן לבקרו ואז אזכה לראות את האיש הקדוש פנים אל פנים ולשמוע דברי תורה נשגבים מפיו... ובכן באתי ביום השבת אל הסעודה המלאה הדרת קודש ומצאתי שם המון אנשים נכבדים, שבאו לכאן מגלילות שונים. לסוף הופיע גם האדם הגדול בהדר דמותו המעוררת יראת הכבוד, הוא לבוש מלבושי אטלס לבן, אפילו נעליו וקופסת הטבק שלו היו לבנות (הצבע הלבן נחשב בעיני המקובלים סמל החסד) הוא נתן שלום לכל אחד ואחד מן האורחים החדשים, הנאספים הסבו לשולחן ובשעת הסעודה שררה דומיה חגיגית. משגמרו לאכול פתח הרבי בנגון נאדר ומרומם את הרוח...'
(חיי שלמה מימון, עמ' 143-144).

כאשר ישבו כל החבריה אל השולחן, וישב ר' שמואל בקצה השולחן למטה. ובתוך האכילה הטה ר' שמואל אזנו לשמוע מה מדבר הרב המגיד, כי דימה בנפשו אשר בוודאי מדבר דברי תורה. אך כאשר הטה אזנו שמע כי הרב אמר להמקורבים היושבים בצדו, איך שאצל זה האדון נמצא סוס לבן טוב ובריא ואצל זה האציל סוס אדום, חזק ויפה. וכיוצא דברים כאלה שח בתוך הסעודה, עד שציווה ליתן 'מים אחרונים'.

ויחרה אף ר' שמואל החסיד הלא משנה מפורשת: "שלושה שאכלו על שולחן אחד ואין ביניהם דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים" [אבות ג, ג]. והתחיל לאמור תורה ואמר פלפול גדול. והנה כאשר התחיל לדבר הפלפול רצו החבריה להשתיקו, כי אין זה מדרך ארץ לומר תורה בעת שהרבי יושב על השולחן. אך הרב המגיד רמז להחבריה שיניחו אותו ולאמר כל הפלפול, וכאשר כילה ר' שמואל לאמור את הפלפול שלו ברכו ברכת המזון. והלכו ר' מנלי ור' שמואל לבית האכסניא שלהם. אז התחיל ר' שמואל להתקוטט עם ר' מנלי מה רצה ממנו כי הונה אותו והביאו אותו הנה אל מקום אשר אין תורה? והחריש ר' מנלי ולא ענה אותו.

והנה למחרת בצפרא דשבתא כאשר ישבו על השולחן דימה ר' שמואל אשר היום ישמע דברי תורה אך גם בסעודה השנית שח הרב המגיד דברים כאלה מסוסים ומרכבות משך כל זמן הסעודה, עד שציווה להביא 'מים אחרונים'. אז התחיל ר' שמואל עוד הפעם לדבר דברי תורה בפילפול גדול כי היה למדן מופלג. ואחרי זה ברכו ברכת המזון והלכו לבית אכסניא שלהם ושוב צעק ר' שמואל ורגז על ר' מנלי. אך ר' מנלי החריש ולא ענה לו.

ובעת סעודה השלישית אז דימה ר' שמואל כי בוודאי עתה עת רעוא דרעוא ישמע דברי תורה מפי הרב המגיד, אך גם בסעודה השלישית נהג עצמו הרב המגיד כמו בשני הסעודות הראשונות. וגם כן כאשר ראה שכלתה הסעודה והביאו 'מים אחרונים' התחיל ר' שמואל לאמור פלפול כדרכו. ואחר כך ברכו ברכת המזון ויתפללו תפילת ערבית ועשו 'הבדלה'.¹¹

ר' שמואל חסיד מגיע אל רבי דוב בער המקבלו ושואלו לשמו ושם אמו, נוהג רווח אצל רבי דוב בער ביחסו למבקריו, ומזמינו להיות אורחו בסעודות בשבת. ר' שמואל מגיע לסעודות ולהפתעתו, בניגוד לציפיותיו לשמוע דברי תורה משמעתיים מפיו של הרבי רבי דוב בער, הנודע כאחד מחשובי

¹¹ אהרון ציילינגוד, שם, עמ' 32-33.

תלמידיו של מחותנו הבעש"ט, הוא שומע סיפורים שוליים על סוסים יפים, סוס לבן וסוס אדום, תיאור המזכיר במידת מה את סיפוריו של הבעש"ט שנים לפני כן לר' דוב בער. ר' שמואל חסיד מתקשה להתמודד עם סיטואציה בה בסעודת שבת במקום לשמוע דברי תורה גבוהים נשמעים סיפורים על סוסים. הוא איננו מתאפק, ובגלל החובה לשמוע דברי תורה בסעודה ובכדי להצילה מלהיות "זבחי מתים" כלשון המשנה, הוא מתחיל לדבר ופותח בדרוש תלמודי למדני. סיטואציה זו חוזרת על עצמה גם בסעודה השנייה ולאחר מכן גם בסעודה השלישית, 'רעוא דרעוין', הזמן המיועד בדרך כלל לעיסוק בנושאים הרוחניים הגבוהים.

אכן התנהלותו של רבי דוב בער באותה שבת איננה שגרתית ויתכן שהיא תמוהה גם בעיני תלמידיו היושבים סביבו. הם מבינים, שרבים נוהג כך באופן מכוון מתוך מגמה נסתרת מכיוון שבדרך כלל בשבתות היה נוהג רבי דוב בער לדרוש בפניהם בדברי תורה. דוגמא לחשיבות דברי התורה בסעודת שבת ניתן לראות בדרשתו הבאה של רבי דוב בער, היגד המלמד על כך שמנהגו באותה שבת להימנע מלדרוש בפני הציבור הסובב אותו בדברי תורה, מהווה מאורע חריג:

המצווה הוא אבר מהשכינה וכשעושה העושה אותה בשכל גדול הוא מעלה אותה לדרגה גדולה וגבוהה וכשמדבר דברי תורה בשולחן, הדבר תורה הם נשמה לאותו המצווה הגשמיות של השולחן וידבר הרבה דברי תורה בערב שבת...¹²

חשיבותם של דברי תורה בשעת הסעודה, היא מצד היותם הדרך להגביה את הסעודה מעיסוק בחומרי בלבד להתרחשות בעלת משמעות רוחנית. סיטואציה בה רבי דוב בער איננו אומר דברי תורה כלל, אלא עוסק בנושאים שוליים איננה שגרתית.¹³ תיאור נוסף המחדד זאת הם דברי רבי דוב בער

¹² אור האמת, עמ' ל"ט ע"א; מגיד דבריו ליעקב ש"ץ פיסקה לא, עמ' 50.

¹³ ראה רבי יוסף משה מזאלוזיץ, מגיד מישרים בזבורוב ובזאלוזיץ הכותב בספרו: 'ובשם הרב המגיד דק' מעזריטש שמעתי על דרך שאמר הבעש"ט ז"ל שלושה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מבזחי מתים [אבות] פירוש כי המת מתגלגל במאכל

המבהיר בעזרת משל מחוכם של הבעש"ט 'מפני מה התירו באמת לספר סיפורים בשבת' ולא חייבו חז"ל לעסוק בשבת רק בדברי תורה ותפילה.¹⁴ התשובה לכך היא ששבת מהווה יום מנוחה, לכן כל אחד רשאי לבחור כרצונו את תענוגיו ומנוחתו ובמידה ודרגתו נמוכה, הוא רשאי לעסוק בדברי חולין השייכים אליו. המשל מתאר אדם סכל, ששמע שהמלך נותן לכל אדם את מבוקשו ובמקום לבקש רפואה לצרעתו, ביקש זבל קר בכדי לקרר את מקום כאבו. הנמשל הוא אדם העוסק בזוטות ביום השבת, במקום לנצל יום זה לעבודתו הרוחנית.¹⁵ מובן נקל שסיטואציה זו בה יושב ר' שמואל חסיד בסעודות השבת של רבי דוב בער, וכל מה שהוא שומע הם סיפורי סוסים היא בוודאי מפתיעה ומתמיהה. התלמידים הקבועים בביתו של רבי דוב בער מבינים שהתנהלות רבם באותה שבת, נעשית במכוון ולכן הם אינם

אדם כדי שיאמרו עליו דברי תורה ועל ידי זה מחיה אותו המת שהיה בגלגול זה אבל אם לא אמר דברי תורה אז זובח זה הגלגול במאכל זה ומשליך אותו לדומם (באר מים [רוסיה תקע"ז 1817] סדר הגדה ד"ה יקר בעיני ד', ללא מספרי עמודים)

¹⁴ 'והיה שם איש סכל וחסר לב והוא היה איש צרוע מוטל באשפה מחמת צרעתו ובהגיע אליו השאלה לשאול ולבקש תאוותו וחפצו וצרכיו מבית המלך, ביקש שיצווה המלך שיתן לו שני משפלות של זבל לח וקר בכדי שיתכסה מהם ויתקרר מצרעתו, וגערו בו עבדי המלך ואמרו לו: שוטה וחסר לב מה זה אשר שאלת ובחרת מכל התענוגים, הלא אם היית שואל ביום הזה חפצים טובים כל מינים שבעולם וכל תענוגים מחמדי לב מהמלך היו נותנים לך... היה לך לבקש מאת המלך שיצוה להרופאים לרפאות אותך מצרעתך... והנה הגיע הדבר אל המלך שכך ביקש האיש הסכל, והמלך שחכמתו גדולה עד מאוד אמר לעבדיו, מאחר שהאיש הזה הוא כסיל, בשבילו ישתנה נימוסי המלך זה אי אפשר, רק ינתן לו בקשתו כאשר בחר לו... בוודאי זה עיקר תענוגו ועידונו' (ליקוטים יקרים פי' קכ"א עמ' כז ע"ב- כח ע"א).

¹⁵ אפשרות נוספת להיתר סיפורי חולין באופן כללי בשבת היא בכדי להימנע מעצבות, כתיאורו הבא של רבי דוב בער: 'אך לפעמים אין האדם יכול לשמוח בשבת ואין יכול לדבק את עצמו בעתים של קדושה והוא מחזיק את עצמו בכל כוחו ואינו יכול אם כן אין לו שמחה. אך על פי שולחן ערוך, אורח חיים סי' ש"ז סעיף א' בהגה"ה מותר לספר סיפורי מעשיות בשבת אף על פי שהם י"ד עתים דקליפה עם כל זה מותר לספר בהם כדי שלא יהא עצב בשבת' (אור האמת, מהדורת אמרי שפר, עמ' מד ע"א ד"ה פעם אחת). בהקשר לכך מעניין לציין את מנהגם של חסידי ברסלב לעסוק בסיפורי מעשיות בשבת בבוקר, דווקא בשל מעלתם הגבוהה של הסיפורים ביחס לתורות.

מתערבים בכך. בשונה מהם, ר' שמואל חסיד האורח איננו יכול לסבול מצב בו סעודת שבת תסתיים ללא דברי תורה. לפיכך הוא נוטל לעצמו את רשות הדיבור ודורש בעצמו בדברי תורה, כשמבחינתו עצם אמירתם של דברי תורה יוצקת תוכן ראוי ובעל משמעות בסעודת שבת כה סתמית אליה הוא נקלע.

אם ננסה לנתח מה אירע במפגשם, דומה שהמניע של רבי דוב בער לשנות מהרגליו ובמקום לשוחח בדברי תורה, לדון בענייני סוסים. קשור לזיכרונו כיצד הבעש"ט רבו, בשעת בואו אליו לראשונה כחסיד ישן וסגפן, עסק בזוטות וסיפר לו סיפורי סוסים ועגלונים בכדי לסייע לו להבין את התמורה הנדרשת ממנו בעבודת ד'. יכולתו של הבעש"ט לרדת ממדריגתו ולעסוק בסיפורים סתמיים בכדי לסייע לו מחייבת גם אותו ביחסו לזולתו. ביטוי לתודעה זו של רבי דוב בער ניתן לראות בציטוט הבא מדרשתו בו הוא מבהיר סוגיא תלמודית (תלמוד בבלי שבת דף לא ע"ב), המתארת שיחה בין גוי המבקש בתחילה משמאי ולאחר מכן מהלל הזקן להתגייר, בתנאי שהוא ילמד את כל התורה על רגל אחת. שמאי דוחה אותו בעוד הלל מוכן לכך והיגדו הכולל את כל התורה הוא מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך. בקשה זו מסביר רבי דוב בער בצורה הבאה:

וזהו גיירני על מנת שאלמוד על רגל אחת' רוצה לומר שאהיה תמיד במדריגה טובה. ואמר לו 'מה דלך סני לחברך לא תעביד' [מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך]. רמז לו כשהיית אתה במדריגה רעה והוצרך אדם טוב ליפול כדי שיעלה אותך, לכך צריך גם אתה ליפול...¹⁶

רבי דוב בער רומז בדרשתו זו על מידה של הדדיות בתהליכי למידה, כפי שכל אחד היה צריך בתחילה מורה שירד מדרגתו בכדי שיוכל לעלותו, כך באותה מידה הוא עצמו בהגיעו לדרגה רוחנית גבוהה נדרש לרדת למען תלמידיו ומבקרו לאחר מכן. דומני ששימושו המכוון של רבי דוב בער במתודה הקרובה לזו של רבו, מבטאת היטב את נכונותו לרדת מעולמו הרוחני ולעסוק בזוטות מתוך מניע וכוונה ברורה, בדומה לנעשה עמו בעת הגעתו

¹⁶ מגיד דבריו ליעקב, מהדורת רבקה ש"ץ תש"ן, פי' מא עמ' 62-63.

אל רבו הבעש"ט, אז טרח רבו ועסק בנושאים שוליים, בכדי לאפשר לו תמורה בעולמו הרוחני המסוגר, כך הוא עצמו לימים בהיותו כבר מורה לתלמידיו, עושה זאת לבאים אליו.

המשך הסיפור הוא כדלהן:

ואמר ר' שמואל לר' מנלי שיצווה למשרתו לאסור המרכבה וליסע לביתו. ואמר לו ר' מנלי כי מקודם הנסיעה צריכים לקבל ברכת הפרידה מאת הרבי. ואמר לו ר' שמואל מה זה לרבי היושב ושח שיחת חולין בסעודת שבת קודש. האם מרבי כזה צריכים ליקח ברכה? ואמר לו ר' מנלי כי בלעדי זה אי אפשר ליסע ומוכרחים לילך להרבי להיפרד ממנו בברכת שלום. ואמר לו ר' שמואל אם כן נלך תיכף ונעשה זאת בקיצור ונסע מזה. ואמר לו ר' מנלי איני יודע האם יניחו אותנו המשמשים לבוא תיכף אל הקודש פנימה. ויאמר ר' שמואל מה זה הייחוס של הרבי כזה, אשר אינו אומר שום דברי תורה ועוד יושב סגור בחדר מיוחד ואין מניחין לבוא לפניו בכל עת? ויצעק ויתקוטט עם ר' מנלי מה רצה ממני למשוך אותי לפה? וילך ר' מנלי אל המשמש ויבקש אותו לאמור לרבי כי ר' שמואל אץ לו הדרך [...] וכאשר שמע זאת הרבי צעק בקול מחדרו הפנימי אל החדר החיצון: אתה שמואל בן שרה, האם חולה אתה להמתין להיפרד ממני עד למחר? וילך ר' שמואל אל האכסניה בחרי אף וברוגז גדול וישן על מיטתו ובבוקר השכם קם ויתפלל שחרית ואמר לר' מנלי שילך להרבי ולהפרד ממנו. ואמר לו ר' מנלי: בטח עדיין ישן כעת הרבי. ויאמר ר' שמואל בחרי אף האם עדיין ישן הרבי?! והמתינו עד חצות היום והלכו אל הרב המגיד ולא הניחו אותם לבוא פנימה. ועמדו שם כל היום עד לפנות ערב וצעק ר' שמואל ורגז מאוד על ר' מנלי...¹⁷

המספר מתאר בצורה כמעט משעשעת את כעסו הרב של ר' שמואל, תסכולו ואכזבתו מביקורו המיותר לחלוטין אצל רבי דוב בער. הוא ציפה לפגוש דמות ראויה ולשמוע דברי תורה, אך נתקל במציאות הפוכה לחלוטין. במוצאי שבת הוא ממחר ורוצה לחזור במהירות האפשרית לביתו, ובכך הוא

¹⁷ שם, עמ' 35.

מזכיר את התנהגותו של רבי דוב בער במפגשו שלו עם הבעש"ט. אלא שר' שמואל מוגבל מכיוון שהוא תלוי בהסכמתו של ר' מנלי לצאת לדרך וזה, כמנהגם של תלמידי המגיד, איננו לצאת ללא קבלת ברכת שלום מרבו. סיטואציה זו כבר מביאה את ר' שמואל להתפרצות ממשית של כעס, עד שהוא שואל את ר' מנלי למה בדיוק יש לבקש רשות לנסיעה מרבי המספר סיפורים על סוסים? ההמשך הולך ונהיה יותר קשה עבור ר' שמואל, במיוחד כאשר הוא שומע את רבי דוב בער קורא בשמו הפרטי ותוהה מדוע הוא איננו יכול לחכות למחר?! ר' שמואל חוזר בליט ברירה לאכסניה, משכים קום בבוקר ורוצה ללכת לקבל ברכת הדרך מהמגיד, ולהפתעתו נאמר לו שסביר שהרבי עוד ישן במיטתו. לאחר מכן הוא ממשיך וממתין ליד חדרו של הרבי עד הערב, נמתח עד קצה יכולתו, ומגיב בצורה קשה ביותר כשהוא כועס, רוגז ומאשים את ר' מנלי בנסיעה המיותרת הזו.

ויבקש ר' מנלי מהשמש שיאמר להרב המגיד שלא יוכל לסבול מר' שמואל ומבקש מאוד להניח לבוא לפניו ויאמר המשמש להרב המגיד את דברי ר' מנלי והרשה להמשמש להניח את ר' מנלי ור' שמואל לבוא לפניו. והנה בתוך כך שככה חמת ר' שמואל, כי דימה בנפשו אשר אולי בעת הפרידה ישמע דברי תורה מהרב. וכאשר בא אל הקודש פנימה הושיט לו הרב המגיד את ידו ואמר לו נסע לשלום! אז קדחה כאש חמת ר' שמואל ורץ לקראת הפתח.¹⁸

ר' מנלי נבוך מהסיטואציה ואיננו מבין מדוע רבו מתנהל בצורה כזו עם ר' שמואל, כשהוא זה שביקש ממנו להביאו אליו. הוא רואה שמבחינה נפשית ר' שמואל כבר נמתח עד קצה גבול יכולתו, ועקב חוסר הנעימות שהוא חווה מפאת כעסו וזעמו של ר' שמואל המופנה אליו, הוא מנסה לבקש מרבו לשחררו ולאפשר להם לצאת לדרכם. רבי דוב בער מסכים להכניסם לחדרו על מנת לתת להם את ברכת הדרך. הם נכנסים לחדרו, וכאן ר' שמואל, שהמתין יום שלם לפרידה זו, מתואר כמי שמעט נרגע ממה שעבר עליו קודם לכן והוא מלא בציפייה שרגע הפרידה, שנדחה ונדחה יהיה משמעותי וחשוב ויעניק תוכן ומשמעות לכל המסע. להפתעתו הרבה, מאחל רבי דוב בער דרך

---

¹⁸ ש.ם.

צלחה, מסיים את השיחה ביניהם בצורה חדה ורוצה לעבור הלאה לעניינינו. עם סיטואציה מבישה שכזו ר' שמואל כבר איננו מסוגל להתמודד, הוא קם ומנסה לצאת מהחדר וללכת משם מהר ככול הניתן. לשם כך הוא חיכה למעלה מיום, בכדי שיאחלו לו נסיעה טובה בלבד!?

רבי דוב בער, המבין היטב בנפש האדם, קורא לו חזרה כשהוא מבין שר' שמואל חסיד הגיע לנקודת שבירה, ומכאן מתחילה התמונה להשתנות כמו בסיפור מפגשם של הבעש"ט ורבי דוב בער:

וכאשר ניגש את הפתח קרא אותו הרב המגיד בחזרה ויאמר לו: ר' שמואל אתם יכולים לטעות בדמיונכם ולחשוב כי כן הוא.

ופנה הרב המגיד להרה"ק ר' דוד מסטעפין ואמר לו בזה הלשון: ענה לר' שמואל על חידושי תורתו אשר הגיד ביום שבת קודש. והתחיל ר' דודיל ז"ל לאמור לר' שמואל 'אנא זעירא דמן חבריה' שמעתי מה שכבודו דרש בשבת על השולחן והתחיל לחזור את כל הפלולים שדרש בכל ג' סעודות וסלסל הרב ר' דוד בחריפות ובקיאות העלה הרים וירד בקעות ופורק ושובר את כל יסודי הפלפול של ר' שמואל. והראה לו כי במקום זה נעלם ממנו גמרא מפורשת, ובמקום זה שכחת תוספות. ובמקום אחר נעלם ממנו הפשט האמיתי.

והנה עמד ר' שמואל מרעיד נבהל ומשתומם על גודל חריפותו ובקיאותו של ר' דוד ושיער בנפשו אם הוא זעירא דמן חבריאה על אחת כמה וכמה התלמידים הגדולים של הרבי בוודאי המה אריות בתורה. ונשאר בדעתו להתמהמה במעזריטש אצל הרב המגיד כמה שבועות למען יתבונן על דרכי החסידים.

ובחשבו מחשבות כאלה אמר הרב המגיד לר' שמואל בזה הלשון: ר' שמואל יש בכוחי לקבל אתכם בתוך החבריא שלי, רק כאשר כבודו איש זקן לכן לכו בדרככם אשר סללתם לכם, כי ידעתי אשר כבודכם איש ישר וצדיק. רק רציני להראות לכם שלא תגבהו בדרכיכם. וישב ר' שמואל לביתו והיה מתנגד כבראשונה, רק ידע להוקיר מעלת רבינו ר' דוב בער זצ"ל ואת החבריא שלו.¹⁹

¹⁹ אהרון ציילינגוד, שם, עמ' 35.

בחלקו השני של הסיפור, רבי דוב בער מפתיע את ר' שמואל בפנייתו לאחד מצעירי תלמידיו רבי דוד.²⁰ לבקשת רבו רבי דוב בער הוא חוזר על כל דרשותיו של רבי מנלי ומפלפל בתוכנם בצורה למדנית. רבי שמואל חסיד מופתע למדי מכך ומבין שאין לזלזל במעשיהם של הנמצאים במזריץ', גם במידה והם נדמים לו מוזרים ותמוהים. הנה דרשותיו בשבת בסעודות הובנו על ידי צעירי התלמידים והם יודעים לדחות את דבריו, שנאמרו בבטחה כדברי תורה בסעודת שבת ואולי הם אינם אלא טעות ומבחינה זו אין להם עדיפות מבחינה ערכית, על פני סיפורי הסוסים הסתמיים של רבי דוב בער. ביטחונו בכך שהוא בשונה מרבי דוב בער, מקפיד על אמירת דברי תורה על שולחן שבת. מתערער לחלוטין בראותו שדבריו היו חסרי ערך ומשמעות, עד שאפילו צעיר תלמידי רבי דוב בער מסוגל להראות לו כיצד דבריו שנאמרו בבטחה כדבר תורה, היו עבור הציבור שסבב אותו והקשיב בסבלנות, דברים בטלים לא פחות מדברי רבם רבי דוב בער על הסוסים. ר' שמואל חסיד מבין שזוהי רמיזה עבורו, עבור זה הבטוח שדבריו דברי תורה ודרכו נכונה ואילו למפרע הוא מבין שביטחונו זה אין לו על מה להסתמך. הוא איננו פוגש עמי ארצות, אלא תלמידי חכמים שדרכם שונה משלו, אבל היא בהחלט דרך אפשרית וראויה גם במידה והוא אינו מבינה כראוי.

דומני שהשוואה בין הדרך בה מתמודד ר' שמואל החסיד המתקשה להכיל ולקבל את המוזרות אותה הוא פוגש, לבין יחסו המכבד של רבי דוב בער לבעש"ט, למרות אכזבתו. יכולה ללמד רבות על אישיותו ומידותיו של רבי דוב ולהבהיר מדוע רבי דוב בער עובר תמורה עמוקה בעולמו הרוחני, בעקבות מפגשו עם הבעש"ט. בעוד ר' שמואל חסיד אמנם נרגע מכעסו, ומעוניין להישאר במזריץ' אבל רבי דוב בער משדלו בעדינות להמשיך באורחות חייו הקודמים כחסיד ישן ומסרב לקבלו כאחד מתלמידיו. אחד ההיבטים המרשימים בדיוקנו של רבי דוב בער במהלך פגישתו הראשונה

²⁰ חתנו של תלמיד הבעש"ט רבי יוסף יואל היילפרין אב"ד סטעפין בנישואיו הראשונים ולימים נישא בשנית לבתו של רבי יחיאל מיכל המגיד מזלוטשוב וכיהן כמגיד מישרים בקהילת סטעפין (עד פטירתו בשנת תק"ע 1810).

והשנייה עם הבעש"ט, היה התנהלותו המכבדת והמנומסת, שהתבטאה ביכולת האיפוק שלו לנוכח דברי הבעש"ט המבקר את לימודו ומזלזל בהבנותיו, בנוסף לעובדה שיום קודם לכן, כל מה שהיה במפגשם הוא סיפורים שוליים על סוסים ועגלונים. ר' שמואל חסיד שונה בכך, וכנראה תגובתו החריפה במהלך כל ביקורו היא עצמה הסיבה לכך שהדרך החדשה המצריכה מידות מתוקנות אינה תואמת את עולמו ואישיותו. הוא אמנם רוצה להישאר במזריץ', אבל רבי דוב בער אינו מעוניין בכך והוא רוצה שימשיך בדרכו שלו אלא רק שישנה את יחסו השיפוטי השלילי לנעשה במזריץ'.²¹

סיפור יפה זה מלמד על כך שכנראה רבי דוב בער שומר היטב בזיכרונו את הפגישה המכוננת בינו לבין רבו הבעש"ט, שהותירה אותו לבסוף כתלמידו. הוא זוכר היטב שכפי שהוא בהגעתו הראשונית, קודם לפגישה ביניהם, ציפה לשמוע דברי תורה גבוהים ודווקא הימנעותו וסירובו של הבעש"ט לספק את רצונו, ויכולתו להוליך אותו תהליך שתחילתו בהפתעה גמורה ורק לאחר מכן בשלב השני הלימודי הוא מבין מה התרחש, היא הגורם לכך שהוא נשאר בבית רבו. התהליך שעבר המגיד אצל הבעש"ט היה כה מכוון ומשמעותי, עד שהוא משתמש במתודה כמעט זהה, במפגשיו עם דמויות הבודקות אותו ואת החסידות.

²¹ תיאור נוסף על הימנעותו של רבי דוב בער מלקבל את כל הבאים אליו כתלמידיו, ניתן לראות במסורת הבאה: 'הנוסעים להרב המגיד נ"ע היו רבים מאוד. אך להיות תלמידים מובהקים לו קיבל רק יחידי סגולה והרבה גדולים היו אצלו והרב המגיד אמר להם שהם אין צריכים לזה הדרך, והרבה היו שאמר להם שאינם ראויים עדיין לזה. ואף על פי כן היו הרבה נשאים שאם הם אינם ראויים להיות תלמידיו נשאו להיות משמשים להרב המגיד ותלמידיו והיו נקראים בשם מסיקי התנור...' (רבי חיים מאיר היילמאן, בית רבי, [ברדיטשוב תרס"ב] עמ' 122). דימוי התלמידים שאינם קרובים כמסיקי תנורים מעניין ואולי הוא קשור לכך שעבודתם היא עיסוק בדבקות תחילה. אציין על כך שרבי זושא מאניפולי משתמש בדימוי זה בתארו את דרך עבודתו בפני אחיו רבי אלימלך קודם להתקרבותו לרבי דוב בער, ודומני שזהו הרקע לכך, ראה מנחם מנדל בודק, סיפורים חסידיים, מהדורת גדליה נגאל תל אביב תשנ"א עמ' 39-40.

סיפורי הבעש"ט ככלי לתיקון ושינוי דרך של אנשי מעלה

הבעש"ט במפגשו הראשוני עם רבי דוב בער משתמש במכוון בסיפורי חולין, בכדי לחולל תמורה בעולמו הרוחני של רבי דוב בער. בחירה זו היא מעניינת והיא בעלת מסר גם מצד עצמה, בנוסף להיותה כלי מתודי יעיל, ונרחיב בכך מעט. אחד הביטויים של תפיסת הדיבור בתורת הבעש"ט, הוא תפקידו של הצדיק להעלות סיפורים העוסקים בענייני חולין ולמצוא בהם משמעות וטעם. סיפורי מעשיות סתמיים מהווים נתיב לתיקון ולא רק דברי תורה או הארות רוחניות. כאשר באופן מפתיע 'ראש הדור' מסוגל בעזרת שימוש בסיפורי חולין, לחשוף ולגלות עבור המקשיבים לדבריו את ההיגדים הפנימיים היכולים לסייע להם בעבודתם. כפי שעולה בתיאורו הבא של רבי משה חיים אפרים נכדו של הבעש"ט הכותב זאת ישירות על זקנו:

... וכשיש צדיקים בעולם אזי על ידי מה שמדברים האותיות הן בתורה ותפילה בדחילו ורחימו או בדברי גשמיות או בסיפורי מעשיות כידוע מן אא"ז זללה"ה [אדוני אבי זקני זיכרונו לחיי העולם הבא = הבעש"ט] שיש אנשים שצריך להעלותן בסיפורים ולא כל אדם זוכה לזה כי לא כל הרוצה ליטול את השם יטול...²²

היגדו של הבעש"ט שיש אנשים שקידומם אינו נעשה על ידי דברי תורה, אלא מכוח שיחות חולין סתמיות, סיפורים ואגדות. נראה מכוון להדרכת אנשים פשוטים, שאינם מסוגלים לשמוע רעיונות רוחניים מורכבים. גישה המצויה כבר בעולמם של חז"ל בספרות האגדה הרוויה במעשיות וסיפורים, שנועדו לסבר את אוזן המקשיבים ולעורר את תשומת לבם, והיא בוודאי

²² דגל מחנה אפרים, [קארעץ תק"ע] פרשת תשא מ"ב. רבי משה חיים אפרים, הזוכר כיצד זקנו היה מספר מעשיות וסיפורי חול, ככלי דרכו הוא רצה להרחיב את עבודת ד' גם לתחומים שבאופן קטגורי נדמים כשייכים לעולם החולין 'על דרך ששמעתי וראיתי מן אא"ז נ"ע זלה"ה שהיה מספר מעשיות ודברים חיצוניים ובהם היה עובד ד' בחכמתו הזכה וטהורה שהייתה לו (דגל מחנה אפרים, פרשת וישב עמ' יח ע"ב)

מאפיינת את ספריהם של דרשנים בני תקופתו. אבל יתכן וכוונת הבעש"ט - ובכך בא לידי ביטוי החידוש בדבריו ובכלל בסיפור החסידי - היא שסיפורי מעשיות הם אינם כלי יעיל בכדי לגעת בהמון העם בלבד, אלא הם נועדו עבור עולמם הרוחני של תלמידי חכמים, דמויות רבניות וקבליות. הבעש"ט המתנהל כ'מספר סיפורים', תפקיד המוכר מתרבויות עתיקות שונות, מנסה לחולל שינוי בקרב שומעיו על ידי הצגת תמונה אחרת בעזרת סיפור או משל. במידה והוא ינסה לשוחח בשפת שומעיו, תלמידי חכמים וחסידים ישנים, בדברי תורה פלפול והיגדים למדנים. הוא אולי ישיר את מקומו ומעמדו הרבני בעיניהם, אבל דבריו לא יאפשרו להם לחולל שינוי ותמורה בעולמם הרוחני. שינוי בתפיסתם של דמויות כרבי דוב בער, חסיד וצדיק הפרוש מענייני הארציות, יכול להתאפשר בעזרת שיח אחר, החורג מעולמם המוכר. סיפורי מעשיות העוסקים בחיים האנושיים הפשוטים, מהווים דרך לתאר עולם אחר, לגעת במקשיבים ולהציג בפניהם דקויות ורגישויות המצויות בעולם האנושי החומרי, שאינו מוערך על ידיהם דיו, בעוד דיבור ישיר על רעיונות בנושאים שונים, מהווה סוג של תוכחה וביקורתיות במידה והוא מופנה במכוון לזולת.

דוגמא לשימוש בסיפור ככלי לשינוי תודעה של רב ו'חסיד ישן' ולא רק המון העם, ניתן לראות באחת המסורות על המפגש הראשוני בין רבי יעקב יוסף מפולנאה לבעש"ט, הבעש"ט מתגלה כמספר סיפורים, המביאים לשינוי בתודעת שומעיו לא מצד הרעיונות אלא מצד התמונה השונה הניתנת להם, המחוללת תמורה בעולמם הפנימי. בסיפור זה כינויו של רבי יעקב יוסף הוא 'התולדות רב' על שם ספרו הראשון **תולדות יעקב יוסף** [קוריץ תק"מ 1780]. הספר כמובן טרם הודפס בימי מפגשו עם רבו הבעש"ט, אבל לימים הוא הפך להיות כינויו של מחברו ולכן גם המספר של סיפור פגישתם הראשונית, משתמש בכינויו המאוחר של רבי יעקב יוסף:

פעם אחת בא הבעש"ט, לעיר שאריגראד, שהיה אז התולדות רב שם [רבי יעקב יוסף], בימי הקיץ בבוקר השכם בעת שהוליכו הבהמות למרעה. ויעמוד

שם עם העגלה שלו ברחוב העיר, ויקרא לאיש אחד, שהיה מוליך בהמתו למרעה, ויספר לו איזה מעשה.

וכאשר עבר דרך שם עוד איש אחד, הטה אזנו לשמוע מה שמספר וישר בעיניו המעשה. ואחר כך בא אליו עוד איש אחד, וכן עוד ועוד כמה אנשים, עד שהמשיך הבעש"ט בסיפורי מעשיות שלו את כל בני העיר שבאו כולם ועמדו שם אצלו...

וביום זה בא הרה"ק התולדות [רבי יעקב יוסף] לבית הכנסת וראה כי היא עדיין סגורה וידוע שהיה קפדן מטבעו, ויחר לו מאד על זה שהבעש"ט סיבב אז שילך מאיתו השמש [השמש הלך גם הוא לשמוע את הסיפורים]. וילך השמש לפתוח הבית כנסת [באיחור רב] וכאשר ראה אותו הרה"ק תולדות הקפיד עליו מאוד וישאל אותו מה זה ומדוע לא באו האנשים... ויספר לו השמש כי איש אחד אורח עומד ברחוב העיר ומספר מעשיות וכל בני העיר עומדים אצלו.

ויחר מאוד להרה"ק תולדות על דבר זה, אמנם לא הועיל לו כלום והוכרח להתפלל יחידות. ואחר התפילה ציווה על השמש שיביא אליו את האורח המספר מעשיות, ויכו אותו עבור שביטל הקהל מלהתפלל בציבור. והבעש"ט גמר והפסיק מלספר מעשיות וילך לאיזה אכסניא וילך השמש ויבקש אותו... וילך הבעש"ט תיכף להרה"ק תולדות.

ובבוא אליו, אמר לו [רבי יעקב יוסף] בהקפדה גדולה ובלשון 'אתה', אתה הוא שבטלת הקהל מתפילה בציבור. אמר לו [הבעש"ט] רבי, אני הוא! וקרא אותו הבעש"ט רבי, ואמר לו: אבקש מכם שלא תקפידו עלי ואספרה לכם איזה מעשה. אמר לו: ספר. ויספר לו הבעש"ט איזה מעשה ונתפעל מאוד מהמעשה עד שנחה דעתו ולא הקפיד עליו עוד, וגם התחיל לדבר להבעש"ט מעט בלשון כבוד...

אחר כך אמר לו הבעש"ט אם תרצו אספר לכם עוד איזה מעשה? אמר לו ספרו. ויספר לו הבעש"ט עוד איזה מעשה ונתפעל עוד יותר מהקודם עד שהתחיל לאמר לבעש"ט רבי... וכשגמר המעשה השלישית אמר לו הרה"ק

התולדות להבעש"ט עתה יכול אני לישבע כי אתם הוא הבעש"ט והנני מוכן לנסוע עמכם...²³

הבעש"ט מגיע לפנות בוקר למקום מושבו של רבי יעקב יוסף ופוגש את אנשי העיירה היוצאים בשעה מוקדמת למרעה. אנשים שיתכן והם אינם נמנים על המניין בבית הכנסת המתחיל בשעה מאוחרת יותר. במפגשו עימם הוא מספר סיפורי מעשיות המביאים לכך, שבעקבותיהם עוד רבים מקרב תושבי העיירה מתכנסים סביבו לשמוע את דבריו המרתקים. הוא איננו מתואר כדרשן, מוכיח או 'מגיד מישרים' קלאסי, הדורש בבית המדרש בדרך כלל בין מנחה לערבית לאחר קבלת רשות מהמרא דאתרא - רב הקהילה. התנהלותו של הבעש"ט, הפוכה מכך ויש בה קורטוב של התרסה. במקום לפנות אל הרב לבקש את רשותו לדרוש בבית הכנסת המקומי, הבעש"ט פועל מחוץ למסגרת הפורמלית ובשעה לא רגילה, משוחח עם הציבור ברחובות העיירה ותוכן דבריו הם סיפורי חולין. בעקבות זאת הציבור המרותק לסיפוריו, אינו מגיע לבית הכנסת ותפילת הציבור באותו יום מתבטלת. רבי יעקב יוסף רבה של העיר, מגיב לכך בחריפות רבה ורוצה להעניש את מספר הסיפורים האלמוני מבחינתו. יתכן והבעש"ט פועל במתכונת זו במכוון, מתוך מגמה לבסוף להגיע לרב הקהילה ולנסות להיפגש עמו. לכן הוא פועל בצורה כה מוזרה ומחשידה מבחינתו של רב העיר האחראי על החיים הדתיים של קהילתו. במפגשם הבעש"ט מבקש ממנו לספר לו סיפור, בעקבותיו משתנה יחסו הביקורתי של רבי יעקב יוסף ולאחר הסיפור השלישי הוא כבר הופך להיות תלמידו. רב הקהילה רבי יעקב יוסף המתואר כקפדן, וידוע כלמדן ותלמיד חכם, מקפיד כצפוי על כך שהתפילה של הציבור נפגעה. לבסוף בעקבות סיפורי מעשיות, שמספר לו הבעש"ט הוא מבין שערך הסיפורים אינו פחות מזה של התפילה. סיפור זה מהווה דוגמא יפה לכך שהשימוש בסיפור נועד ליצור שינוי בעולמם הרוחני של רבנים צדיקים ובעלי דרגה. סיפור בשונה מדבר תורה או דרשה, יכול להתמקד

²³ ישעיה וואלף ציקערניק, סיפורי חסידות צ'רנוביל - מעשיות ומאמרים יקרים, [זיטאמיר 1903] מהדורה מוערת על ידי גדליה נגאל, כרמל י-ם תשנ"ד עמ' 44-46.

בתיאור החיים הארציים כהווייתם, בכך הוא מאפשר לדון בתופעות שאינם בהכרח בתחום מודעותו של תלמיד חכם ומקובל. בנוסף לכך הסיפור והמשל מהווים כלי להעברת מסרים רוחניים בעלי משמעות, בהם שפתו של החסיד הישן חסרה וחלקית. הניסיון לשוחח דווקא בשפת חולין, מפתיע ולא צפוי ולפיכך הוא מקל על המתח ומאפשר על ידי כך העברת מסרים עמוקים ללא התנגדות של השומע לתוכנם.²⁴

²⁴ חלק מחריפותו של הסיפור טמון בכך, שהוא אינו מציין מהם הסיפורים עצמם שחוללו את השינוי. מעניין לציין על מסורת נוספת המתארת, את מפגשו הראשוני של רבי יעקב יוסף עם הבעש"ט בצורה מעט דומה למפגשו עם רבי דוב בער: 'הרב הגאון הק' מפולנאה... תחילה לא האמין כלל בהבעש"ט הק' אדרבא היה מתנגד גדול. פעם אחת אירע שנגיד א' נכבד משם עשה נישואין לבתו והיה מקורב אצל הבעש"ט הק'. ביקש את רבו הבעש"ט לטרוח ולבוא על חתונת בתו... הנגיד הזה אהב גם את הרב מפולנאה הלך להרב והפציר בו שעל כל פנים ילך פעם אחת לביתו לקבל שלום מרבו הבעש"ט... ובעת קבלת השלום הסב הרב את פניו שלא להסתכל הרבה בצורת הבעש"ט הק'. הבעש"ט סיפר להרב מעשה בזה הלשון: פולנאה רב, הערט מית הויס איך בין אמאל גיפארין אין וויג מיט ג' סוסים [רבה של פולנאה, הקשב לי, פעם אחת נסעתי על הדרך עם ג' סוסים] א' היה גאנדיא א' היה קארא א' היה קאשטין, [אחד היה חום, אחד היה אדום, אחד היה שחור] האבין זיי ניט גיקענט מאהיטין איז מיר אקעגין גיקימן א' גוי אין האט מיר גיזאגט א רפואה, האב איך גיטוהין די רפואה האבן זיי אנגיהויבין צי מאהיטין [ולא יכלו הסוסים לרוץ בכוח. עד שבא לנגדי איזה גוי וגילה לי רפואתם. ועשיתי כעצתו לעשות להם רפואה עד שיכלו לרוץ בכוח] ותיכף אחר כך סיפר הבעש"ט הק' עוד הפעם מעשה זו להרב, בהרמת קול יותר מבראשונה, אחר כך תיכף הרים הבעש"ט הק' קולו יותר וסיפר לו מעשה זו פעם שלישית. ואחר שסיים אמר לו בזה הלשון: פולנאה רב הערט איר, [רבה של פולנאה, השומעים אתם] השיב לו הרב יא רבי, איך הער [כן רבי, שומע אני]. (האוצר מסיפורי צדיקים, ווארשה תרצ"ז, סיפור ז' עמ' ט ע"ב). סיפור מיוחד זה מתאר כיצד רבי יעקב יוסף מפולנאה עובר תמורה רוחנית בעקבות סיפורו של הבעש"ט על נושא חולין הנראה כסתמי ושולי, שלושה סוסים שהיו בידו. צבעי הסוסים מתוארים בכינויים בשפה האוקראינית וברוסית 'א' היה גאנדיא', חום אדמדם: гнедая (באיות אנגלי: gnedaya). כינוי לסוג סוסים, שצבע גופם הוא חום אדמדם, ובדרך כלל הזנב והרעמה הם בצבע שחור. 'א' היה קארא', חום כהה עד שחור: караконья. (באיות אנגלי: karakovaya) מובנו בשפה הרוסית הוא צבע חום כהה כמעט שחור. מעניין לציין שבשפה הטורקית, שבאותם ימים נכחה באזורו של הבעש"ט: "kara" משמעו צבע שחור. 'א' היה קאשטין', כנראה הכוונה היא לצבע חום, מונח קרוב לכך הוא: каштановая

שימוש של רבי פנחס מקוריץ בדימויי הסוסים כרמיזה לסיפור המפגש
 התמורה אותה עובר רבי דוב בער בעקבות מפגשו עם הבעש"ט, באה לידי ביטוי בכך שהוא ממשיך ומשתמש במתודה זהה למדי בתהליך חניכת תלמידים חדשים המגיעים להתארח אצלו ולתהות על קנקנו. רמיזה לסיפור זה והשלכותיו יתכן ואנו מוצאים במפגש מעניין בין רבי פנחס מקוריץ - שכנו של רבי דוב בער המתגורר בעיירה קארעץ (=קוריץ), הנמצאת בתחום מגידותו של רבי דוב בער ובר פלוגתא שלו בתפיסת החסידות ובדרכי הפצתה - לבין רבי שניאור זלמן מלאדי, האדמו"ר הזקן הנודע, הנמצא בדרכו לבית רבו במזריץ'. כפי הנראה קודם לכן רבי פנחס היה מעוניין להיות מורו של רבי שניאור זלמן והוא שם לב לייחודו ולכך שהוא עתיד להיות דמות משפיעה ומרכזית. הימנעותו מכך, מביאה אותו להיגדו הבא המרמז לרבו רבי דוב בער ותפיסתו את תורת החסידות.
 המפגש ביניהם מתואר בצורה הבאה:

דרך עברו למעזריטש היה [הרה"ק רבי שניאור זלמן מלאדי] בקאריץ יחד עם הצדיק רבי ליב מטרעסקין מאהליב. ויבואו אל הרב רבי פנחס וימצאו אותו שוכב אצל התנור. כראותו אותם לא עמד מפניהם ולא נתן להם 'שלום', אמנם אמר ברוך הבא רבי שני אור! ויחשוב רבי לייב שכוונתו אל שניהם וקוראם בשם 'שני אורות'.
 אחר זה התחיל רבי פנחס לדבר על דבר סוסים לבנים אדומים ושחורים, ועוד דברים כאלה, ולא הבין רבי לייב את דבריו, אך אדמו"ר [בעל התניא] הבין את דבריו. כשהרגיש רבי פנחס שאדמו"ר מבין את דבריו, עמד ויתן לו 'שלום' ויאמר: "שלום עליכם רבי שני אור" ולרבי לייב לא נתן שלום ואז הבין רבי לייב שגם בפעם הראשונה גם כן הייתה כוונתו לאדמו"ר...²⁵

הדיבור על סוסים לבנים אדומים ושחורים, מזכיר במעט את תוכנו של השיחות הקודמות, תחילה של הבעש"ט עם רבי דוב בער ולאחר מכן של רבי

(באיות אנגלי: kashtanovaya) מונח זה אינו מתאר צבעי סוסים, בשפה הרוסית משמעו צבע חום סולידי.

²⁵ כרם חב"ד 4, עמ' 12; אמרי פנחס, עמ' קנה.

דוב בער עם ר' שמואל חסיד. שיחה הנדמית כדיון על נושאי חולין חסרי ערך מצד עצמם ועם זאת טמונה בה רמיזה משמעותית. רבי שניאור זלמן מתואר כמי שמבין על מה רבי פנחס מדבר ולכן מתברר שמשמעות הביטוי 'שני אור' הוא בעצם שמו, רבי שני-אור זלמן מלאדי.

מהי הרמיזה בביטוי 'שני אור'? בדרושים חסידיים אנו מוצאים את ההדגשה על כך שהעלאת ניצוצות מן החושך יש בה יתרון ותענוג על פני כל עשייה אחרת. הצדיק נקרא אור כמו שכתוב: "אור זרוע לצדיק" וממילא יכולתו של הצדיק לתקן את הרע מגבירה את עוצמת מעשיו. נביא כדוגמא את תיאורו של רבי אברהם המלאך הכותב: 'כי יתרון אור מן החושך בזה שמעלה ניצוצות מן החושך בא ליתרון אור [...]. זה שמעלה ניצוצות מן החושך בא למעלה עליונה יותר מן הצדיק שנקרא אור'.²⁶ אולי רבי פנחס רומז על כך ששני אור פירושו היכולת למצוא את האור גם במתכונת הרגילה של הצדיק, אבל גם בהתמודדות עם מקומות שאינם מתוקנים. מבחינה זו הדיון על סוסים המשקפים את העולם החומרי ועם זאת בעל המשמעות, משתלבים היטב בכך.²⁷

²⁶ חסד לאברהם, פרשת שמות עמ' נד.

²⁷ אמנם יש להעיר שבסיפור זה הדימויים של סוסים אדומים, לבנים ושחורים, מזכיר את המובא בפרק ו בספר זכריה. ביחס לכך ראה דבריו הבאים של רבי דובער בנו של רש"ז הכותב על הנבואה בזכריה ועל עניינם של הסוסים את הפירוש הבא: אבל בחי' ההמשכה וההשפעה היורדת למטה מטה... הנה זה נמשך ע"י בחי' סוס דוקא וכמו שראה זכריה במרכבה, סוסים אדומים וסוסים שחורים כו' שהוא בחי' כחות ההשפעה שנמשך ע"י לעוה"ז השפל להתלבש בגשמיות ממש, כמו בני חיי ומזוני הגשמיים... והיינו 'וסוס אשר רכב עליו המלך' עד"מ [על דרך משל] הסוס בגשמיות, שכחו גדול יותר מן האדם ע"כ [על כן] יכול לישא את הרוכב למקום רחוק ביותר, שלא יוכל להגיע שם בעצמו כלל וגם מרוצתו גדול' הרבה יותר ממרוצת האדם מפני גבורת כח הסוס כידוע... (שערי אורה, שער הפורים עמ' עב). רש"ז עצמו כותב על פסוקים אלו: 'והנה בזכרי' נאמר המרכבה של הסוסים סוסים אדומים מסט' דגבורה סוסים לבנים מסט' דחסד סוסים אמוצים וברודים הם מקו האמצעי בחי' ארגמן הכולל כמה גוונים ביחד, וזהו ענין הסוס אשר רכב עליו המלך...' (מאמרי אדמו"ר הזקן, תקס"ו חלק א' עמ' שמ"ו). הסוסים בצבעים השונים יחד משקפים את האיזון בין ההארות השונות בין הגבורה לחסד וקו האמצעי ספירת תפארת. לצערי אינני יודע, האם ישנה זיקה בין תובנה זו לבין דבריו של רבי פנחס במפגשם בדבר הסוסים. המשך הדרשה בכתיבתו של רבי דובער הוא כדלהלן: 'וכמו"כ יובן למעלה בבחי' ירידת אור השפע מרוחניות וגשמיות בעוה"ז השפל שהוא ע"י בחי' גבורת סוס העליון שיוכל להוריד השפע וחיות הרוחניות למטה מטה כ"כ עד עולם הגשמי הזה שזהו בבחי' מרוצה בכח גדול שאין זה בכח אדם כלל דהיינו שאין זה ביכולת בחי' כרוב נער מט"ט הנ"ל שא"י להוריד בעצמו כ"כ למטה

מה מתרחש בסיפור מפגש זה? קשה לדעת בוודאות. כנראה זהו אינו מפגש הראשוני, אלא תיאור מאוחר יותר.²⁸ רבי פנחס רומז בדבריו להכרעתו של רבי שניאור זלמן ללמוד אצל רבי דוב בער כיצד למצוא תוכן ומשמעות הן בעולם העליון והן בענייני העולם הארצי, יכולת ייחודית הבאה לידי ביטוי ביכולת לשוחח על סוסים. בדבריו הוא אולי מאשר את בחירתו הקודמת ומשבח אותה בכך שהנה רבי שניאור זלמן הרוויח שני ממדים, שני אורות.

בכדי לחזק את הסברי, אני רוצה לצטט מסורת המתארת כנראה את המפגש ראשוני בין רבי פנחס לבין רבי שניאור זלמן מלאדי. מפגש שכנראה קדם לתיאור הנ"ל והוא אינו פשוט כקודמו אלא משקף מעט מתח. רבי פנחס רוצה ברבי שניאור זלמן כתלמידו, בעוד הוא בדרכו לרבי דוב בער, ולמרות הצעותיו של רבי פנחס בוחר רבי שניאור זלמן להמשיך וללמוד תורה אצל רבי דוב בער:

בדרך הילוכו [של רש"ז] למיעזריטש בפעם הב' היה הרה"ק ר"פ מקרראץ נ"ע והר"פ קיבלו באהבה וחיבה וכבדו מאוד וביקשו שישאר אצלו להיות תלמידו והוא ילמוד איתו שיחת עופות שיחת דקלים ומעשה בראשית ומעשה מרכבה ולילך בהיכלות. והשיב לו רבינו הנה מה שהאדם צריך ומחוייב ללמוד ולהבין הוא עניין יחיד אחד וזה לומדים במיעזריטש בטוב מאוד. ובבואו אחר כך למיעזריטש אמר לו הרב המגיד נ"ע: הר"פ רצה ללמדך שיחת עופות וכו' ואני אלמדך ענין יחודא עילאה ויחודא תתאה.²⁹

מטה רק מאצי' לבי"ע בבחי' הרוחניות בלבד כנ"ל אבל לא בעשיה גשמית כ"א שולח השפע ע"י בחי' מרכבה דסוסים עליונים שהן כמו מרכבות סוסים שראה זכריה הנביא שמוליכים בחי' שפע עליונה לע' שרים שלמטה כו' וזהו כי תרכב על סוסין מרכבתין ישועה'. רבי דובער מבחין בין הארה בחינת נער הנותרת בעולם הגבוה להארה בדימוי של סוסים, המסוגלת לרדת לעולם הארצי המוגבל מטבע הווייתו.

²⁸ נסיעתו הראשונית של רבי שניאור זלמן הייתה יחד עם אחיו רבי יהודא לייב. רבי שניאור זלמן קיבל את ברכת אשתו לנסוע ללמוד במשך כשנה וחצי בעוד אחיו לא לקח רשות מאשתו: "ובבואם לארשא מת הסוס ותלה רבינו סיבת הדבר על שהרר"ל לא לקח רשות וכו' ואמר לו כפי הנראה אינך צריך לנסוע על כך תחזור לביתך ואני אלך לשם ומכל מה שאשיג אחלק גם לך איזה חלק ומשם הלך ברגליו" (בית רבי, עמ' ב הערה ב')
²⁹ הרב חיים מאיר היילמאן, בית רבי, עמ' ב-ג.

רבי שניאור זלמן, שנודע כבר בצעירותו כתלמיד חכם ועילוי, נוסע בדרכו למזריץ' והוא עובר דרך קארעץ הסמוכה. רבי פנחס מקוריץ המכיר בערכו הייחודי של רבי שניאור זלמן ורוצה בו כתלמידו מנסה לשכנעו להישאר אצלו ולא להמשיך בדרכו לרבי דוב בער. רבי פנחס מציע לרבי שניאור זלמן להיות תלמידו וללמדו שיחת חיות ועופות, מעשה מרכבה והילוך בעולמות העליונים. מדובר ביכולות המבטאות דרגה רוחנית גבוהה של מקובלים יחידי סגולה, אותן הוא רוצה להעביר לרבי שניאור זלמן מלאדי במידה והוא יישאר ויהיה מתלמידיו. בסופו של דבר בוחר רבי שניאור זלמן ללמוד אצל המגיד ממזריץ' מהי אמונה ואחדות, למרות הצעתו המעניינת של רבי פנחס מקוריץ, ללמדו כלים הקשורים לעולמה של המאגיה. יתכן והסיפור הקודם על 'שני אור' מבטא את הכרתו של רבי פנחס מקוריץ במעלתו של רבי שניאור זלמן שלמד שיודע למצוא את האור בשני העולמות, ולא הסתפק בעולם העליון בלבד.³⁰

תיאור נוסף על ענייני סוסים מצוי לאחר פטירתו של רבי דוב בער, בשעה שרבי שניאור זלמן מתחיל את דרכו חזרה לביתו לאחר פרידתו מרבו. ביציאתו הוא נפרד מרבי אברהם המלאך בנו של רבי דוב בער, דמות ייחודית של צדיק וסגפן החי בעולמות הגבוהים. בפרידתם, כנראה בכניסתו של רבי שניאור זלמן לעגלה, הם נפטרים זה מזה ורבי אברהם המלאך אומר לו שיש לזרז את הסוסים בדרכם:

שמעתי שלאחר פטירת הרה"ק וכו' הר"ר בער המגיד הגדול ממעזריטש זצ"ל, נסע הרב מלאדי זצלה"ה בעל התניא לביתו והלך אחריו הרה"ק וכו' רבי אברהם המלאך זצ"ל לפטור זה מזה בברכת שלום (צו גיזעגענען זיך) עם הרב בעל התניא, ואז אמר הרה"ק וכו' הר"ר אברהם המלאך להרב בעל התניא זצ"ל בזה"ל: אז מען זאל יאגן די פערד אזוי שטארק בז זיי זאלין פארגעסן

³⁰ בהקשר לכך מעניין להביא את תיאורו הבא של רבי פנחס מקוריץ את עצמו המעיד על עיסוקו בתחומים הקרובים לזה של הבעש"ט, בשונה מדרכו של המגיד: "אנשים שהלכו בעליית נשמות לא היו מרשב"י עד הרמב"ן וממנו עד האריז"ל וממנו עד הבעש"ט וממנו עד אלי, וממני לא יהיה עד ביאת משיח" (אמרי פנחס השלם, א קלח, בני ברק תשס"ג, עמ' רפב).

צו זיי זענען פערד ניש למהר את הסוסים בחוזק עד כדי כך שישכחו בעצמם שהם סוסים] והבן כי עמוק הוא שאמר זה איך להתנהג עם החסידים אשר יבואו לפניו.³¹

והנה רבינו קבל זה מהקדוש הרר"א בהה"מ נ"ע שכשנסע ללוותו אמר בזה הלשון: פאר פאר, קוק ניט אויף דא פערד [נסע סע, אל תחוס על הסוסים] כו'. כוונתו בזה היה כי הנה רבינו [בעל התניא] היה גם אצל הרה"ק רבי פנחס מקארעץ נ"ע וקיבל ממנו מידת השפלות, והאמת כי הרה"ק היה שפל רוח בעיניו מאוד מאוד, וגם היה איש אמת מאוד ויגע על האמת כ"א שנים, ז' שנים לידיע מהו אמת וז' שנים לגרש השקר ממנו, וז' שנים להכניס האמת לתוכו וכו'. שרצונו היה לגרש החושך תחילה מכל וכל, ואח"כ להכניס האור ועל כן היו חסידיו מעטים כי לא כל אדם יוכל כזאת לגרש החושך תחילת מכל וכל. ועל זה רמז לו הקדוש דרך אחרת שלא להביט על הסוסים כי אם לומר דא"ח הרבה ומעט אור דוחה החושך.³²

התיאור של דברי רבי אברהם המלאך לרש"ז ביחס לסוסים, מובא בשתי פרשנויות. פרשנות אחת, המובאת בציטוט בספר 'שיח שרפי קודש', היא שהנמשל לסוסים הוא החסידים שיש להדריכם בחוזקה ובתקיפות בכדי להשפיע עליהם ולחנכם לעבודת ה'. פרשנות זו אמנם אפשרית אבל ניתן להטיל בה ספק, כיוון שאין זה מובן מאליו שרבי אברהם המלאך, דמות של צדיק ופרוש שכמעט ואינו נמצא במגע עם הציבור הרחב הירא ממנו, מדריך את רבי שניאור זלמן בפרידתם כיצד להדריך את ציבור החסידים.

הפרשנות השנייה, המובאת בספר 'בית רבי', מעניינת ודומני שרומזת לעניין חשוב. היא מצביעה על כבוד והערכה של רבי שניאור זלמן לאישיותו של רבי פנחס מקוריץ. יחס שלאחר פטירת רבי דוב בער, יכול להביא לכך שרבי שניאור זלמן ייסע לאוסטראה הסמוכה, בה התגורר רבי פנחס מקוריץ, בכדי להמשיך וללמוד ממנו תורה. רבי אברהם המלאך, בנו של המגיד וחברו

³¹ שיח שרפי קודש, ד, עמ' 143, הודפס בתוך: חסד לאברהם, מכון שפתי צדיקים, תשנ"ה, עמ' רב.

³² בית רבי, לעיל הערה 18, עמ' מד.

של רבי שניאור זלמן, כנראה חושש מכך ורומז לו שאין זה מקומו. דרך העבודה הנכונה עבורו איננה מודעות לכל דבר וניסיון לברר את שורשו של כל מעשה.³³

סיכום

מאמר זה עוסק במפגש ההיסטורי רב ההשלכות בין הבעש"ט לתלמידו רבי דוב בער, המגיד ממזריץ'. זהו אחד המפגשים המכוננים, שהביאו להיווצרותה והתמסדותה של התנועה החסידית. עד לאותו רגע עסק רבי דוב בער, תלמיד חכם, למדן חסיד ישן ומקובל, בעיקר בלימודו ובעבודת ה' בדבקות. בעקבות תהליך החניכה המחוכם של הבעש"ט, הוא מבין את הקשר בין 'מעשה מרכבה' ועיסוק בעולמות עליונים, לבין 'מעשה עגלה', החיים האנושיים

³³ מעניין לציין על עוד שני סיפורי סוסים, הקשורים לעניין. רבי ישראל מרוז'ין בנו של רבי שלום שכנא מפרובשהאט נכדו של רבי אברהם המלאך, מתפלל על קברו של רבי אברהם זקנו בפאסטוב, ולאחר שהוא מתפלל ונפרד מציון הקבר הוא ביציאתו, פונה אחורה וטורח ליידע את זקנו ה'מלאך' שנודע כפרוש וסגפן שהוא קנה סוסים חדשים: וכ"ק אדמו"ר מבהאוש זיע"א סיפר בשם הרה"ק רבי שלום מוואסלי זיע"א: שפעם אחת היה הרה"ק מרוז'ין על ציונו הקדוש של זקנו הרה"ק רבי אברהם המלאך זיע"א בפאסטוב, לאחר שפנה ללכת חזר לאחוריו והתקרב אל הציון ואמר: זיידע, איך האב פארגעסין דיר צו דערציילען אז איך האב געקויפט א פאהר נייע פערד [סבא, שכחתי לספר לך שקניתי שני סוסים חדשים] ומיד פנה והלך לדרכו. לאחר מכן ביאר הרה"ק למקורביו שתמהו על כך, ואמר: רציתי להראות לזקני הק' שנהג בפרישות, שאפשר לעבוד את השי"ת גם בדברים גשמיים (עירין קדישין, חלק ב' עמ' תקפ"ט) רבי ישראל מרוז'ין פונה לציון זקנו ואומר לו: שכחתי לציין שקניתי שני סוסים חדשים. היגד ייחודי זה בוודאי מפתיע, וכי מה שיש לרבי ישראל מרוז'ין לומר לזקנו רבי אברהם, שנודע כפרוש וסגפן, שנכדו טרח הלך וקנה לעצמו שני סוסים למרכבתו. סביר שרבי ישראל מודע לאבסורד בדבריו ומעשהו מכוון, מגמתו היא להדגיש את הצורך להתמודד עם החומריות ולא לנסות לפרוש מענייני עולם הזה בצורה מחולטת, על ידי הידמות למדריגתם הגבוהה של המלאכים. ביטוי לכך שאכן נושא הסוסים תופס מקום בעולמו של רבי ישראל מרוז'ין כדימוי לחומריות, שניתן למנפה לעבודת ד' משמעותית, ניתן לראות בסיפור הבא: 'הרה"ק מרוז'ין הראה להרה"ק בעל חידושי הר"מ [רבי יצחק מאיר מייסד חסידות גור בפולין] את סוסיו, ונענה ואמר חידושי הר"מ גם זה הבל. אמר לו הרה"ק מרוז'ין 'הבל' נוטריקון הכל ברא לכבודו' (מאמר מרדכי, חלק ב' מערכת רוזין, אות ט"ו; עירין קדישין, תשס"ט, עמ' תקפ"ה)

בפשטותם. היכולת לראות את העולם העליון כדבר ממשי קשורה במישרין ליכולת לחוש את העולם הארצי ולהבינו, להכיר ברעבון העגלון ובצורכי הסוסים. ההבנה אליה הגיע רבי דוב בער, מיושמת על ידו בתהליך חניכת תלמידים המגיעים אליו, ודוגמא מעניינת לכך היא סיפורו של ר' שמואל חסיד המגיע אליו. השוואת הסיפורים משקפת היטב את דרגתו המוסרית של רבי דוב בער, המהווה כנראה את אחת הסיבות לכך שבסופו של דבר הוא מסוגל להפנים את הדרך החדשה והוא נותר אצל הבעש"ט ולומד ממנו את תורתו.